

УДК 78.07(477):94(477).15

ТВОРЧИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ КАПЕЛИ БАНДУРИСТІВ ІМЕНІ Т. ШЕВЧЕНКА**Єсипок В.М., Іваниш А.А.**

Київський національний університет культури і мистецтв

Капела бандуристів імені Т. Шевченка є сьогодні унікальною одиницею, яка протягом довгих років існування сформувала своє творче обличчя, свою історію та традиції. Вона складається з багатьох майстрів, котрі роблять все, що в їхніх силах, щоби в умовах еміграції колектив міг жити та розвиватись. Автори досліджують творчий та історичний шлях колективу, аналізують етапи її розвитку, окреслюють роль Григорія Китастого в історії колективу.

Ключові слова: бандура, капела бандуристів, Детройт, Григорій Китастий, українська діаспора.

Постановка проблеми. Одним із вагомих здобутків традиційної української культури є бандурне виконавське мистецтво зі своїми давніми традиціями, формами (сольна або ансамблева) та різновидами (інструментальний й вокально-інструментальний), що обумовлює нагальну потребу його осмислення як феномена національної української культури, складовою якої, безперечно, є бандурне мистецтво української діаспори.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях вітчизняних і зарубіжних дослідників виконавство на бандурі розглядається в кількох аспектах: в історичному (В. Дутчак, Б. Жеплинський, А. Омельченко), традиційному (І. Куровська, В. Мішалов, В. Уманець, К. Черемський та ін.), академічно-виконавському аспектах (Н. Брояко, О. Ваврик, С. Вишневська, І. Зінків, Л. Мандзюк, Н. Морозевич, О. Ніколенко, О. Олексієнко та ін.).

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. «Між тим, бандурне виконавство України ще не отримало ґрунтовної системної розробки у сучасному мистецтвознавстві», – наголошує сучасна дослідниця Т. Слюсаренко [5, с. 3]. Додамо: малодослідженим є також і бандурне виконавство української діаспори.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідити творчий та історичний шлях Капели бандуристів імені Т. Шевченка, яка є сьогодні унікальною мистецькою одиницею, що протягом довгих років існування сформувала своє творче обличчя, свою історію та традиції; проаналізувати етапи її розвитку, окреслити роль Григорія Китастого в історії колективу і роль Капели в житті світової української діаспори.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 1918-му році Україна здобула свою Незалежність, того ж року зародилася перша капела кобзарів, яку заснував у Києві визначний бандурист Василь Ємець. Зворушений виступом кобзарської капели, гетьман Павло Скоропадський обдарував усю групу кобзарів козацькими поясами. Серед щасливих власників райдужного «гетьманського» поясу був молодий бандурист – тенор Олексій Дзюбенко, який пізніше, вже у складі Капели Бандуристів імені Тараса Шевченка, своїм сольним виконанням старовинних дум та історичних пісень мав домінуючий вплив на формування мистецького профілю цілої капели бандуристів як суто кобзарської національної мистецької одиниці. У 1920-х роках Київ слухає її вже як Київську капелу бандуристів із незмінним Олексієм

Дзюбенком у її рядах. Саме ця капела, створена у світлі дні української державності, вважається попередником теперішньої Капели Бандуристів імені Тараса Шевченка з місцем знаходження в м. Детройті, США.

Рівночасно з Київською, у 1925 році виникла подібна капела в Полтаві. Її очолив Володимир Кабачок а потім, на короткий час, видатний український митець Гнат Хоткевич. У 1935 році обидві капелі було об'єднано в єдину Державну Зразкову Капелу Бандуристів. Диригентом цього колективу було призначено Миколу Михайлова, випускника Київського Музично-театрального Інституту імені Миколи Лисенка, а у 1939 році оголошено конкурс для поповнення капелі бандуристами та співаками. Зміцніла капела бандуристів стала ще славнішою. Її концертні турне нескінчені, вплив на публіку такий величезний, що влада намагається тримати капелу по-за межами України: Середня Азія, Кавказ, Далекий Схід, Урал, Крим. Всі великі міста СРСР капела об'їжджає багато разів. Найменше показували капелу бандуристів в Україні, і то лише по великих містах, – ніколи по селах. А на неї чекали, уважно слідували за її концертами, які ніколи не могли вмістити усіх бажаних на них потрапити.

У Київському державному університеті завдяки ректорові Руському, Державна капела бандуристів давала концерти щороку. Сучасники тих подій залишили нам такі спогади: «Коли з'являлися кобзарі, студенти заповнювали актову залу університету, здавалося, під стелю, бо не лише сиділи й стояли, зліплені в одне суцільне, але й влаштувалися високо на підвіконнях; вестибюль у партері, коридор, широкі сходи, були заповнені, однак й туди долинала капелянська пісня з вільним духом України» [3, с. 219]. У цій піснї студентство знаходило втілення своїх національних почувань, які не могли на той час мати жодної іншої форми.

Кобзарі зазнавали тяжких політичних звинувачень і завжди в одному й тому ж українському буржуазному націоналізмі. Арешти, заслання, розстріли забирають безцінні сили кобзарського мистецтва: перших керівників Полтавської капелі бандуристів – Гната Хоткевича й Володимира Кабачка; Дмитра Балацького, керівника Київської капелі бандуристів; Миколу Опришка, керівника Ансамблю бандуристів Київської радіостанції, який у 1937 році був призначений мистецьким керівником Державної капелі бандуристів і за два тижні опинився під арештом; Федора Глушка, керівника Харківської капелі банду-

ристів; Михайла Андрусенка, керівника Криворізької капелі бандуристів; Володимира Осадька, керівника Решетилівського ансамблю бандуристів; Івана Борця, члена Полтавської капелі бандуристів; Олександра Корнієвського та Йосипа Сніжного, бандурних майстрів, і багатьох-багатьох інших. Ряди бандуристів невпинно танули.

Друга світова війна наздогнала Державну капелю бандуристів у Кривому Розі, де вона давала концерти для шахтарів. З великими труднощами, серед хаосу і психозу підозрілості, капела повертається до Києва, де її 8-го липня 1941 р. (тобто у перші тижні війни) розпущено, а майже всіх її митців одразу забрано у армію. Якщо врахувати те, що московські мистецькі ансамблі були збережені для культурної обслуги армії та тилу, то стане очевидним, що капелю бандуристів по суті було ліквідовано як небезпечний національний чинник. Чимало бандуристів загинуло тоді на фронті та у німецькому полоні.

Коли 17 вересня 1941 року німці захопили Київ, у місті залишалося лише кілька членів капели. Незабаром колишній член колективу Дмитро Черненко почав готувати капелян, вишукуючи їх у Києві й по-за ним. Чутка про відновлення ансамблю облетіла Україну; деякі бандуристи добиралися до Києва сотні кілометрів пішки через, здавалося, непрохідні німецькі загати. Григорій Китастих (заступник диригента Державної капелі бандуристів) та Григорій Назаренко (її концертмейстер) повертаються з полону до Києва, де вже згуртувалися Олексій Дзюбенко, Тимофій Півко, Павло Міняйло, Йосип Панасенко, Яків Протопопів, Дмитро Черненко, Іван Китастих, Гаврило Махиня, Іван Павлов та Микола Лісківський [3, с. 222].

Відновлену капелю бандуристів як мистецький керівник очолює Григорій Назаренко, а згодом – Григорій Китастих. Першим адміністратором капели стає Дмитро Черненко. Глибоко ображені тим, що у 125-ліття з дня народження Великого Кобзаря уряд УРСР у 1939 р., не надав Капелі Бандуристів імені її духовного батька, бандуристи звертаються з проханням до київської міської управи і та восени 1941 р. офіційно затверджує назву колективу як «Капела Бандуристів ім. Тараса Шевченка». З цього часу починається новий період в житті й діяльності капели. Під керівництвом Григорія Китастого відновлюється й доповнюється репертуар, який має виключно національний кобзарський характер.

Умови, в яких капелянам доводиться досягти високий мистецький рівень, були дуже тяжкими. Зруйнований духовно і матеріально Київ, голодний і холодний, без води, перебував під ярмом гітлерівської орди, яка нищила будь-який прояв національного життя України. З перших звуків кобзарської пісні капели, німці зрозуміли небезпеку цього мистецького колективу і заборонили йому давати будь-які відкриті концерти для місцевого населення, наказали їй співати для німецького війська за шматок пісного хліба. Різними хитрощами капела здобуває перепустку й виривається з концертами на села Київщини, а згодом Волині. Її поява з бандурами, які для нашого народу були символом козацької волі, та натхненна пісня викликають такий могутній національний порив, такий піднесений вияв лю-

бові до Батьківщини й прагнення боротися за неї, що перелякана окупаційна влада, яка пильно стежила за кожним кроком капели, наказує їй негайно повернутися до Києва; там її тримають під гестапівським наглядом.

В 1942 році до капелі приєднуються талановиті бандуристи Євген Цюра та Петро Потапенко, співаки Іван Кагарлицький й Іван Яворий, та молодий 14-літній учень капелі Петро Китастих. Але незабаром, 5 серпня 1942 року, німці вивозять капелю до Німеччини й кидають її в концентраційний табір на півострові в Гамбурзі. Тут вона зазнає жорстоких знущань. Всі сліди за капелю були заметені, ні одна жива душа не могла довідатись, яка доля її спіткала. Проте одна поштова картка все ж вирвалася з цього пекла й дісталася до Українського комітету в Берліні. Його голова дав вістку до Києва, а звідти вона облетіла Україну. Було вжито всіх заходів, щоб вирвати капелю з концтабору. За кілька місяців виснажених і знесилених капелян вивели під конвоем до потяга, передаючи в розпорядження німецької концертної фірми. Почався період, коли українська капела бандуристів давала концерти по таборах «ОСТ». Знедолені, зацьковані, пригноблені несамовитими знущаннями, нуждою та непосильною працею, люди позбавлені найелементарніших людських прав, навіть свого національного імені. Тільки одне слово «ОСТ», нашите на їхніх грудях, ставило їх по-за межами будь-якого закону, давало право робити з ними все, що бажалося нацистським садистам. Безпросвітність, депресія, безнадійність серед катування й голоду новітнього «цивілізованого» рабства.

Військові події, що перенеслися під стіни Берліну, змусили капелю з фактивними документами виїхати до Баварії. Капела опинилася в селі Нотцінг, куди незабаром прийшли американці. Над нею нависла загроза примусової репатріації. За одну ніч було здійснено блискавичну відважну втечу капели до Мюнхену, але радянська репатріаційна комісія наздогнала її й тут. Доводиться знову тікати, тепер уже до Інгольштадту, де капела затримується на деякий час, а згодом, у 1948 р. переїздить до табору в Регенсбурзі. В Інгольштадті, при значному сприянні представників американської влади та великій допомозі місцевих українців, капела бандуристів спромоглася розбудувати себе й поповнитись бандуристами й співаками. Запрошено до співпраці диригента Володимира Божика, пошили новий концертний одяг, організовано майстерню виробництва уніфікованих бандур з технічними удосконаленнями братів Олександра і Петра Гончаренків, придбали автобус. Репертуар поповнюється невичерпними скарбами народних пісень; включається в нього великий музичний твір Гната Хоткевича «Поєма про Байду» та оригінальні пісні мистецького керівника капели композитора Григорія Китастого, які захоплюють публіку патріотичним змістом та свіжістю музичного звучання. «Карпатські січовики», «Марш Україна», «Вставай народе», а, особливо, «Пісня про Тютюнника» стають улюбленими піснями слухачів [2, с. 271].

Завдання й цілі капели бандуристів після війни розширюються. З одного боку лишається виконання обов'язку перед кількасоттисячною українською громадою, яка, внаслідок війни

та сталінського терору, опинилася в Німеччині, а з другого – додається нове завдання: донести пісню, ім'я та правду України до чужих народів, здобути їхню прихильність та усвідомлення потреби звільнення й державного становлення України. Цим, розпочатим у Німеччині шляхом, капела прямує й по сьогоднішній день, виконуючи справді колосальну роботу.

Зусиллями відділу З'єднаного Українсько-Американського Допомогового Комітету (ЗУАДК) в Детройті, головою якого був тоді Іван Панчук, у 1949 році капела прибула до Америки й осіла на постійно в індустріальному місті Детройті. Перша українська еміграція по-братерському прийняла бандуристів і допомогла їм влаштуватися. Того ж року в залі Месонік Темпл у Детройті капела дає перший і надзвичайно успішний концерт на новому континенті. Вплив концерту на українську молоддь, народжену в Америці, став вирішальним для їхньої національної свідомості: «На цьому концерті я вперше відчув, що повністю належу до української нації, я вперше відчув національну гордість і, мушу сказати, це почуття – чудове!» – захоплено промовив після концерту один із його відвідувачів [2, с. 291].

Після Детройтського концерту капела бандуристів поїхала в концертне турне по США й Канаді, яке перетворилося у триумфальний кобзарський похід. Ряд американських інституцій зацікавився капелою, і при інтернаціональному інституті в Детройті 1953 року засновано Товариство Приятелів Капелі Бандуристів. Це товариство як неприбуткова культурно-освітня інституція дістало для капелі звільнення від податку та займалася влаштуванням концертних поїздок капелі. У 1958 році Товариство організовує найважливішу подорож колективу країнами Європи. Очолили капелу в цьому турне два диригенти: Григорій Китастий та Володимир Божик.

Концерти відбулися в столичних та великих містах Іспанії, Франції, Швейцарії, Німеччини, Голландії, Швеції, Данії, Бельгії та Англії. Понад 150 рецензій музичних критиків з'явилося в найбільших газетах. Всі рецензії одногослоно відзначають найвищий мистецький рівень Капелі, захоплюючись звучанням бандур, піснями, солістами й ансамблем в цілому. Ось кілька відгуків з них: «Капела бандуристів перевершила всі європейські хори» (Мюнхенська Вечірня газета, Німеччина); «Концерт був чимсь сенсаційним... наша публіка голодна на такі події» (Вечірня газета, Амстердам, Голландія); «Капеля бандуристів перевищує мистецькі групи, які висилає до Європи радянський уряд» (Базельський вісник, Базель, Швейцарія) [4, с. 340].

Проте, не лише високе мистецтво полонило публіку. Повз увагу рецензентів не пройшов і інший аспект капелянського турне. Ось що пише голландський часопис «Слово»: «...цей поневолений народ не загубив свого національного значення. Це народне мистецтво народилося в одній з найбагатших країн землі, і в ньому відчувається заподіяне напасником лихо... Музика їхня має високі духовні вартості» [2, с. 292].

Після важливого, і успішного в досягненні запланованої мети європейського турне, українська капела бандуристів продовжує свою мистецьку і громадську працю. В 1961, 1962 та 1966 роках

відбуто важливі турне по Америці й Канаді. Ними охоплено українську громаду, американську й канадську публіку, зокрема університети США. Рік 1968-й був ювілейним роком 50-ліття існування капелі. З цієї нагоди вже у 1969 році було підготовлено збірний концерт капелі і кобзарських ансамблів молоді, який відбувся у вичент заповненій аудиторії Форда в Детройті. Після цього капела виїхала в концертну поїздку по містах Америки і Канади, яка була присвячена її золотому ювілеєві. Головною точкою програми цього турне була нова композиція під назвою «Поєма про Конотопську битву» авторства Григорія Китастого на слова П. Карпенко-Криниці.

Отже, від 1941 року керівниками Української Капелі Бандуристів ім. Тараса Шевченка були: композитор Григорій Китастий – мистецький керівник, диригент і творчий натхненник капелі від дня її виникнення і через найтяжчі, найнебезпечніші роки війни, потім в Німеччині й Америці з деякими перервами був постійним керівником капелі. Володимир Божик, запрошений до співпраці як диригент у 1946 році, був ним, з деякими перервами, близько 12 років. Сам провів турне 1951 та 1958 рр., мав кілька виїздів по суботах і неділях з Шевченківською програмою. Бандурист Петро Потапенко підготував і провів турне 1961 р. та виїзди по суботах і неділях з Шевченківською програмою, диригент Іван Задорожний провів два турне, 1962 та 1966 рр. Після ювілейного 1968 року капела бандуристів уже постійно була під мистецьким керівництвом Григорія Китастого аж до його смерті у 1984 році.

За цей період вийшла друком книжка Уласа Самчука «Живі струни», присвячена історії кобзарства і капелі бандуристів, вийшло п'ять нових грампластинок та відбулося сім концертних поїздок по містах Америки й Канади. У 1980 році капела об'їхала з концертами Австралію. Понад сто тридцять тисяч слухачів мала вона за цей час на своїх концертах. Вже від 1968, з активною участю Григорія і Петра Китастих, по різних осередках Америки й Канади щороку відбуваються кобзарські табори, курси та семінари для молоді, на яких навчаються нові кобзарські кадри, інструктори гри на бандурі та керівники молодіжних ансамблів бандуристів. Останніми роками майже всю цю роботу перебрала молодеча організація «Товариство Українських Бандуристів» (ТУБ). Робота з молоддю поширилася поза межі США й Канади до Європи, Південної Америки і далекої Австралії. Сьогодні, по всіх закутках світу, де поселилися українці, існують гуртки, школи та ансамблі кобзарського мистецтва. Присутність молоді в рядах капелі є наслідком цієї систематичної, наполегливої праці.

Від 1984 року мистецьким керівником і диригентом капелі став Володимир Колесник, який поширив інструментальний та вокальний склад капелі, і цим значно збільшив її технічні можливості, зберігаючи водночас мистецькі надбаня усіх попередніх керівників. Під керівництвом диригента Володимира Колесника капела двічі мала великі гастролі та ряд принагідних концертів, присвячених різним подіям української історії, та записала нову платівку і касету колядок. Володимир Колесник наполегливо працює над збереженням творчих надбань минувшини,

надаючи особливого значення спадщині Гната Хоткевича. Разом із капелмейстерами Віктором Мішаловим і Олегом Махлаєм він докладає багато зусиль, щоб твори Гната Хоткевича та призабута техніка харківського способу гри на бандурі повернулися із забуття.

Сьогодні Капела працює у надзвичайно несприятливих умовах. Всі її учасники, за винятком кількох пенсіонерів, працюють і мешкають по різних містах США і Канади, дуже далеко один від одного і від Детройту. Треба увійти в життя цього високомистецького колективу, щоб збагнути, яких неймовірних зусиль він докладає, аби й надали нести на своїх плечах вантаж завдань і відповідальності, покладений на нього Україною. Ім'я Великого Кобзаря, яким капела так пишається, вона несе гідно, прославляючи у цілому світі. Своєму духовному провідникові присвятила вона цілий концерт «Слово Тараса», що став улюбленим серед української громади. У 150-ті роковини народження Тараса Шевченка капела осяяла кобзарською піснею зліт українців у Вашингтоні на відкритті пам'ятника поетові.

Під керівництвом В. Колесника капела в 1991-94-му роках гастролювала Україною, здобувши Шевченківську премію. З 1996-го колектив очолив Олег Махлай. Під його керівництвом капела відвідувала Україну, концертувала по Європі та видала численні записи. Указом Президента України Віктора Ющенка № 1077/2008 від 25 листопада 2008 року за визначний особистий внесок

у справу національного і духовного відродження України, поширення української культури і кобзарського мистецтва у світі колишньому диригенту і керівнику Української капели бандуристів імені Тараса Шевченка у США Григорію Трохимовичу Китаєстому посмертно присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена Держави.

Отже, за роки існування на чужині Капела Бандуристів ім. Тараса Шевченка дала понад 800 концертів, обдарувавши піснею понад 6 мільйонів слухачів. Вона виїжджала у турне по США, Канаді, Австралії, Європі понад 60 разів. Видало 30 довгограючі платівки та 6 касет, опрацьовано понад 600 творів унікального репертуару. В планах капелі й надалі обслуговувати українську діаспору концертами та гідно представляти найкращі здобутки українського музичного мистецтва. Ближчим часом капела збирається записати твори Гната Хоткевича, а також всі незаписані твори Григорія Китаєстого. Далі капеляни будуть удосконалювати свою техніку гри на нових, удосконалених бандурах, та планують великі гастролі по Європі.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Капела бандуристів імені Т. Шевченка є сьогодні унікальною одиницею, яка протягом довгих років сформувала своє творче обличчя, свою історію та традиції. Вона складається з багатьох майстрів, котрі роблять все, що в їхніх силах, щоби в умовах еміграції колектив міг жити та розвиватись.

Список літератури:

1. Дутчак В. Бандурне мистецтво в системі музичної культури української діаспори ХХ – початку ХХІ ст. // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки» / Віолетта Дутчак. – 2015. – Випуск 23. – С. 175-180.
2. Дутчак В. Г. Бандурне мистецтво українського зарубіжжя: монографія / Віолетта Дутчак. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2013. – 488 с. + 72 іл.
3. Дутчак В. Г. Бандурне мистецтво українського зарубіжжя в національному музично-культурному процесі ХХ – початку ХХІ століття: дис. ... док. мист.: 17.00.03 / Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України / Дутчак Віолетта Григорівна. – К., 2014. – 580 с.
4. Карась Г. В. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі ХХ століття: монографія / Ганна Карась. – Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. – 1164 с.
5. Слюсаренко Т. О. Бандурне виконавство як явище національної української культури: автореферат дис. ... канд. мист.: 17.00.03 / Харківський національний університет мистецтв імені І. Котляревського / Слюсаренко Тетяна Олександрівна. – Харків, 2016. – 21 с.

Есіпок В.Н., Іваниш А.А.

Київський національний університет культури і мистецтв

ТВОРЧЕСКИЙ И ИСТОРИЧЕСКИЙ ПУТЬ КАПЕЛЛЫ БАНДУРИСТОВ ИМЕНИ Т. ШЕВЧЕНКО

Аннотация

Капелла бандуристов імені Т. Шевченка являється сьогодні унікальним єдиничею, котра на протязенні довгих лет суцествованія сформувала своє творчеське лицо, свою історію і традиції. Она состоїт із многих мастеров, которые делают все, что в их силах, чтобы в условиях эмиграции коллектив мог жить и развиваться. Авторы исследуют творческий и исторический путь коллектива, анализируют этапы его развития, определяют роль Григория Китаестого в истории коллектива.

Ключевые слова: бандура, капелла бандуристов, Детройт, Григорий Китаестый, украинская диаспора.

Yesipok V.M., Ivanish A.A.

Kiev National University of Culture and Arts

THE CREATIVE AND HISTORICAL WAY OF THE BANDURIST CHAPEL NAMED AFTER T. SHEVCHENKO

Summary

T. Shevchenko's bandura players' chapel is today a unique unit that has shaped its creative personality, history and traditions for many years to come. It consists of many masters who do everything in their power so that under the conditions of emigration the collective could live and develop. The authors explore the creative and historical way of the collective, analyze the stages of its development, outlining the role of Gregory Kitasty in the history of the collective.

Keywords: bandura, bandura player chapel, Detroit, Gregory Kitasty, Ukrainian diaspora.